

**«М.РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ» ИЛИМИЙ-ИЗИЛДӨӨ УНИВЕРСИТЕТИ**

**Б.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Кол жазма укугунда
УДК: 658.5 (575.2) (04)

Д 08.24.707 диссертациялык кеңеши

Орозалиева Базира Мурсабековна

**ӨНӨР ЖАЙ КОРПОРАЦИЯЛАРЫНЫН МҮЛКҮН БАШКАРУУ
МЕХАНИЗМДЕРИ**

08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика

АВТОРЕФЕРАТ

окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн жазылган диссертациялар
экономика илимдеринин кандидаты

Бишкек – 202

Иш Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин «Экономика жана ишканалары башкаруу» кафедрасында аткарылган. И. Раззаков

Илимий жетекчиси

Сарыбаев Айылчы Сарыбаевич

экономика илимдеринин доктору, профессор,
Экономика жана финансы институтунун ректору

Расмий оппоненттер:

Сыдыков Бакытбек Кадыралиевич

экономика илимдеринин доктору, профессор
УИУ " Кыргыз экономикалык университети.
М.Рыскулбекова", институттун директору

Кадыр уулу Алмазбек

"Мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу"
билим берүү программасынын доценти,
экономика илимдеринин кандидаты,
Ж.Баласагын атындагы КУУнин

Жетектөөчү уюм:

Кыргыз Республикасынын Президентине
караштуу Мамлекеттик Башкаруу
академиясынын "Экономика жана
менеджмент" кафедрасы. Ж. Абдрахманов,
дареги: 720040, Бишкек ш., Панфилов көч., 237

Диссертациянын коргоосу 23-жылдын 2025-апрелинде саат 16:00дө М.
Рыскулбеков атындагы «Кыргыз экономикалык университети» илимий-
изилдөө университетинин алдындагы экономика жана Б.Ельцин атындагы
«Кыргыз-Россия Славян» университетинде.илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо
боюнча Д 08.24.707 диссертациялык кеңешинин отурумунда өткөрүлөт.
дареги боюнча: 720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү, 58.

Диссертацияны коргоонун онлайн режиминдеги идентификациялык
коду: <https://vc.vak.kg/b/082-vac-bzx-csr>

Диссертациялык иш менен «М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
экономикалык университети» илимий-изилдөө университетинин
китепканасынан таанышсаңыздар болот. (Бишкек ш., Тоголок Молдо көч.,
58) жана Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясынын
электрондук порталында https://stepen.vak.kg/diss_sovety/d-08-24-707/

Автореферат 2025-жылдын 23 мартында таркатылды.
Д 08.24.707 диссертациялык
кеңештин окумуштуу
катчысы, э.и.к

Окенова А.О

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Бардык өнөр жайы өнүккөн өлкөлөрдүн экономикасын рыноктук жөнгө салуунун негизи корпоративдик менчикти натыйжалуу башкаруу болуп саналат. Менчик укугу, рыноктук мамилелердин маанилүү элементи болгондуктан, ар кандай каналдар аркылуу экономикага олуттуу таасир этет. Ал экономикалык саясатты калыптандыруу жана туруктуу экономикалык өсүш үчүн негиз берүү, рыноктун катышуучуларына таасир этүү үчүн түз жана кыйыр курал катары кызмат кылат [8].

Корпоративдик менчикти практикалык башкаруу чөйрөсүндөгү эң актуалдуу милдеттер деп бүгүнкү күндө кароого болот: корпоративдик менчиктин түзүмүн жана курамын тактоо, анын иштөө максаттарын, милдеттерин жана принциптерин формалдаштыруу, башкаруунун натыйжалуулугунун критерийлерин аныктоо, алар өз кезегинде конкреттүү экономикалык милдеттерди чечүүгө методикалык ыкмаларды издөөнү жана негиздөөнү талап кылат – корпоративдик менчиктин айрым объектилерин баалоо жана алардын структуралык өнүгүүсүнүн натыйжалуу багыттарын аныктоо.

Автордун көз карашына ылайык, Кыргыз Республикасында корпоративдик менчикти натыйжалуу башкаруу экономиканын ар кыл тармактарындагы ар түрдүү ыкмаларды камтыган комплекстүү мамилени талап кылат. Кагаз натыйжалуу башкаруунун жалпы негиздерин, ошондой эле юридикалык менчикти башкаруу үчүн аларды колдонуу мүмкүнчүлүгүн талдоо талкууланат. Мындай мамиле экономиканын контекстинде корпоративдик менчикти башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн оптималдуу чечимдерди табууга мүмкүндүк берет.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор) жана билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясына; 2018-2022-жылдар мезгилине Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясына; 2022-2026-жылдарга Кыргыз Республикасына инвестицияларды тартуу боюнча программага түздөн-түз байланыштуу.

Максаты жана изилдөө максаттары. Кыргыз Республикасынын рынок экономикасынын шарттарында корпоративдик менчиктин ар түрдүү объектилерин башкаруу механизминин методдорун теориялык негиздөөдөн жана өркүндөтүүдөн турат.

Диссертациялык иште жогорудагы максат төмөнкү маселелерди чечүүнү камтыйт:

- рынок экономикасынын шарттарында корпоративдик менчикти башкаруунун теориялык жана концептуалдык негиздери жалпыланган жана системалаштырылган, ошондой эле "корпоративдик менчик" түшүнүгүнүн автордук формулировкасы түзүлгөн;

- корпоративдик менчик объектилеринин колдонуудагы системаларына комплекстүү тармактык жана региондук изилдөө жүргүзүлдү жана башкаруунун натыйжалуулугунун ушул критерийлерине ылайык башкаруунун негизги ыкмалары аныкталды;

- иликтөөнүн жана изилдөөнүн негизинде ишканалардын менчигин башкаруунун колдонуудагы методдорунун оң жана терс жактарын аныктоо жолу менен ишканалардын уставдык капиталдарындагы акциялардын пакеттерин жана үлүштөрүн башкаруунун критерийлери аныкталды;

- корпоративдик менчикти башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында өнөр жай корпорацияларын башкаруу механизмдерине баалоо жүргүзүлдү;

- көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализди колдонуунун негизинде корпоративдик менчикти натыйжалуу башкаруу боюнча перспективалар аныкталды жана өнөр жай корпорацияларынын мүлкүн башкарууну жакшыртуу модели сунушталды;

- «Арпа» ААК жана «Шоро» ЖАК менчикти башкаруунун божомолу иштелип чыккан жана сунушталган, ошондой эле ар түрдүү объекттердин бардык топтору үчүн корпоративдик менчикти башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу моделин комплекстүү колдонуу жолдору сунушталган.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы төмөнкүчө:

- рынок экономикасынын шартында корпоративдик менчикти башкаруу теориясы такталды, ошондой эле "корпоративдик менчик" деген аныктаманын автордук чечмелениши толукталды;

- корпоративдик менчик объектилеринин колдонуудагы системасына талдоо жүргүзүлдү жана башкаруунун натыйжалуулугунун негизги критерийлери аныкталды;

- ишканалардын менчигин башкаруунун колдонуудагы методдорунун оң жана терс жактарын аныктоо жолу менен ишканалардын уставдык капиталдарындагы акциялардын пакеттерин жана үлүштөрүн башкаруунун методикасы иштелип чыкты;

- корпоративдик менчикти башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында башкаруунун өнөр жай корпорацияларын башкаруу механизмдери иштелип чыкты

- көп факторлуу-корреляциялык-регрессиялык анализди колдонуунун негизинде өнөр жай корпорацияларынын менчигин башкарууну жакшыртуу модели иштелип чыкты

- «Арпа» «Шоро» ААК жана ЖАК менчикти башкаруунун автордук божомолу берилди, ошондой эле ар түрдүү объекттердин бардык топтору үчүн корпоративдик менчикти башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу моделин комплекстүү колдонуу жолдору сунушталды.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн мааниси өнөр жай корпорацияларынын менчигин башкарууну өркүндөтүү алардын экономикалык өнүгүүсүнүн маанилүү индикатору болуп

саналат. Активдерди башкаруунун иштелип чыккан механизмдери активдердин түзүмүн оптималдаштыруу, аларды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу жана операциялык тобокелдиктерди минималдаштыруу үчүн корпоративдик практикага киргизилиши мүмкүн. Сунушталган ыкмалар менчик укуктарын жайылтууга, иш-аракеттерди башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана ишканалардын масштабдуу инвестициялык ишмердүүлүгүнө өбөлгө түзөт. Ошондой эле, изилдөөнүн натыйжалары экономикалык башкаруу стратегиясын иштеп чыгуу үчүн колдонулушу мүмкүн, кризистик башкаруу, ошондой эле мамлекеттик программалар.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык мааниси. Автор тарабынан алынган жыйынтыктар өнөр жай корпорацияларынын мүлкүн башкаруу жаатындагы изилдөөлөрдүн илимий негизин түзөт. Инвестицияларды башкаруунун иштелип чыккан механизмдери пайдалануунун натыйжалуулугун, өндүрүмдүүлүктүн өсүшүн жана өнөр жайдын өнүгүшүн камсыз кылат. Алардын таасири экономикалык тармактарды өнүктүрүү боюнча компаниялардын таасирин тийгизет, структуралык кайра түзүүлөр жана экономикалык өсүш карата өлкөлөрдүн абалы. Сунушталган ыкмаларды ишке ашыруу ата мекендик ишканалардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат, өнөр жай корпорацияларынын механизмдеринин менчигин башкарууда туруктуу өнүгүүнү киргизет жана камсыз кылат.

Коргоого чыгарылган диссертациянын негизги жоболору

1. Чет өлкөлүк жана ата мекендик изилдөөчүлөрдүн корпоративдик мүлктү башкаруу түшүнүктөрү такталып, "мүлктү башкаруу" түшүнүгүнүн автордук аныктамасы берилди.

2. Кыргыз Республикасынын рыноктук шарттарында чарба жүргүзүүчү субъектилердин ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында ар кандай корпоративдик мүлктү башкаруу маселелерине талдоо жүргүзүлдү.

3. Корпоративдик мүлк объектилерин классификациялоо критерийлерин тандоо жана негиздөө, ошондой эле башкаруу ыкмалары боюнча методикалар иштелип чыкты.

4. ААК «Арпа» өнөр жай корпорациясынын мисалында ар кандай түрдөгү корпоративдик мүлктү башкаруу механизмдери талданып, иштелип чыкты.

5. Корреляциялык-регрессиялык талдоо негизинде өнөр жай корпорацияларында мүлктү башкарууну жакшыртуунун модели сунушталды.

6. Өнөр жай корпорацияларында мүлктү башкаруунун деңгээлин автордук болжолдоо жүргүзүлүп, анын негизинде учурдагы абалды баалоо жана башкарууну өркүндөтүү боюнча практикалык сунуштар берилди.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Автор тарабынан объектти изилдөөгө мамиле иштелип чыккан, менчикти башкарууга көп факторлуу корреляциялык-Регрессиялык талдоо жүргүзүлгөн, өнөр жай

корпорацияларынын мүлкүн башкарууда божомол жасалган. Илимий жана практикалык материалдарды изилдөөнүн негизинде объекттерди башкаруунун өз ара байланышы түзүлдү, бул менчикти башкаруу механизмдерин жана өнөр жай ишканаларында менчикти башкаруунун жаңы ыкмаларын киргизүү үчүн практикалык сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо: диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жана натыйжалары эл аралык жана Улуттук илимий-практикалык конференцияларда талкууланды: «практиканын теориясындагы илимдин жыйынтыктары» (2019-ж. Евразиялык илимий бирикме), «Евразиядагы Жаңы миграция: интеграциялык процесстер үчүн кесепеттер» (Кыргызстан, Бишкек ш., КРСУ им. Б. Н.Ельцин, 18-21 – Май 2023-жыл); «Курулуштагы Заманбап тренддер: көйгөйлөр жана аларды чечүү жолдору», Кыргыз Республикасынын көрүнүктүү мамлекеттик жана саясий ишмери Н. Исановдун 80 жылдыгына арналган (Кыргызстан, Бишкек ш., КМТУ им. И. Раззаков, 2-ноябрь, 2023-жыл).

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча автор тарабынан 8 илимий макала жарыяланган, анын ичинде-РФнын 3 РИНЦИ. Басылмалар боюнча жалпы көрсөткүч 173 баллды түзөт.

Иштин түзүлүшү. Иш 187 беттен турган басма текст түрүндө сунушталган. Иштин түзүмүнө мазмуну, кириш сөз, үч бөлүм, жыйынтык жана колдонулган булактардын тизмеси кирет. Ошондой эле диссертацияда изилдөөнүн негизги жыйынтыктарын чагылдырган таблицалар 44 жана сүрөттөр 25 берилген.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Иштин **кириш** бөлүгүндө изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталган, ошондой эле коргоого чыгарылган негизги жоболор формулировкаланган. Диссертациялык иштин актуалдуулугу негизделип, теманын илимий изилденген деңгээли, мамлекеттик программалар менен байланышы ачып көрсөтүлгөн. Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери так белгиленип, иштин илимий жаңылыгы, практикалык жана экономикалык мааниси баяндалган. Ошондой эле коргоого чыгарылган негизги жоболор, диссертанттын жеке салымы жана изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоонун деңгээли көрсөтүлгөн. Иштин түзүмү жана көлөмү баяндалып берилген.

Биринчи бөлүм — *«Өнөр жай корпорацияларында мүлктү башкаруунун механизмдерин түзүүнүн теориялык негиздери»* — корпорациялар иш алып барган экономикалык чөйрөнү талдоого арналган. Бул бөлүмдө корпоративдик мүлк башкаруунун объектиси катары каралып, башкаруу процессинде кездешкен негизги көйгөйлөр анализденет. Мындан

тышкары, чет өлкөлөрдөгү корпоративдик мүлктү башкаруунун ыкмаларын изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулган.

Мүлк – бул экономикалык мамилелердин негизин түзгөн түшүнүк болуп эсептелет жана дайыма эле өзүнүн табияты менен келип чыгышы боюнча илимпоздордун кызыгуусун жаратат. Мүлктүн маңызын жана анын келип чыгыш табиятын изилдөө максатында көптөгөн илимий эмгектер, концепциялар, мектептер жана теориялар иштелип чыккан. Мүлк түшүнүгүнө болгон көз караштардын эволюциясы **1.1-таблицада** көрсөтүлгөн.

Таблица 1.1 – Мүлктү күтүү боюнча көз караштарды системалаштыруу

Мүлктү изилдөө	Изилдөөчүлөр	Мүлктү изилдөөнүн айрым аспектилер
... байыркы убакта	Платон, Аристотель,	Жеке менчик экономикалык эркиндикке ээ болгон жана байыркы саясаттан бөлүнгөн жеке адамдардын менчиги катары каралат, ошол эле учурда ал табигый белек эмес, бирок адамдар тарабынан өздөрүнүн өнүгүү процессинде түзүлгөн
... классикалык экономикалык теориянын алкагында	А. Смит, Д. Рикардо	Менчик-бул өндүрүш процессинин натыйжасы жана анын негизинде коомдук-экономикалык жашоодо "экономикалык адамдын" кызыкчылыктарын ишке ашырууга мүмкүн болгон пайдубал. Эң кол тийгис менчик укугу-бул эмгекке болгон укук
... жаңы институттук теориянын көз карашынан	Р. Коуз, Т. Веблен, А. Алчиан, А. Оноре	"Менчик" термини колдонулат. Менчик ресурсту пайдалануу боюнча укуктардын үлүшү бар. Менчик укугунун эң толук аныктамасы а. Оноре тарабынан иштелип чыккан жана он бир элементти камтыган аныктама болуп эсептелет

Булак: материал боюнча автор тарабынан түзүлгөн [20; 69; 56, с.131-145]

Ошентип, биздин оюбузча: Корпоративдик менчик — бул юридикалык негизделген түшүнүк болуп саналат жана үч негизги элементтен турат: ээлик кылуу (материалдык жана материалдык эмес активдерге көзөмөл жүргүзүү), пайдалануу (керектөөлөрдү канааттандыруу максатында киреше алуу үчүн пайдалануу) жана тескөө (берүү же сатуу). Ал ресурстарды уюштурууда жекече эркти ишке ашыруу проекциясын билдирет.

Ата мекендик изилдөөчүлөрдүн "Менчик" түшүнүгүнүн аныктамасы, ошондой эле автордук аныктама.

э.и.д., Р.Ш.Базарбаеванын пикири боюнча, "Менчик трансформациялык экономика шартында". Бул түшүндүрмөдө пландык экономикадан рыноктук экономикага өтүү шартында менчик түшүнүктөрүнүн өзгөрүшү талданат, бул Кыргызстан сыяктуу постсоветтик өлкөлөр үчүн өзгөчө актуалдуу.

Корпоративдик менчикти башкаруу механизми төмөнкү элементтерди камтыйт: максаттар, милдеттер, принциптер, функциялар, башкаруу ыкмалары, колдонулган стимулдар жана санкциялар, корпоративдик менчикти башкаруу процессин жөнгө салуучу нормативдик-укуктук база.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап айтканда, постсоветтик мейкиндикте иш алып барган корпоративдик түзүмдөр корпоративдик менчикти компетенттүү жана негизделген түрдө башкаруу алардын ийгиликтүү жана эффективдүү ишмердүүлүгүнүн ажырагыс шарты болуп калган өнүгүү баскычына жетти деп белгилөөгө болот.

Жогоруда айтылгандардын жыйынтыгында белгилеп кетүү керек, учурда Кыргыз Республикасынын корпоративдик түзүмдөрү корпоративдик менчикти натыйжалуу башкаруу алардын ийгиликтүү ишмердүүлүгү үчүн өтө маанилүү болгон өнүгүү этабына жетти. Ушуга байланыштуу, корпоративдик менчик объектилерин башкаруунун методологиясын кеңири кароо сунушталат.

Кыргыз Республикасында корпоративдик менчикти башкаруу жаатындагы жөнгө салуучу чаралар туруктуу жана жагымдуу бизнес-чөйрөнү түзүүдө негизги ролду ойнойт. Учурдагы мыйзамдар жана нормативдик актылар менчик ээлеринин кызыкчылыктарын коргогон укуктук базаны камсыз кылат жана жооптуу, ачык-айкын бизнес-практиканы илгерилетүүнүн зарылдыгын баса белгилейт.

Кыргызстандын нормативдик актылары менчик укуктарын так аныктоого жана алардын корголушуна багытталган. Бул ички жана эл аралык инвесторлордун ишенимин бекемдөөгө өбөлгө түзөт. Менчикти каттоо жана салык мыйзамдарын сактоо механизмдерин ишке ашыруу компанияларга өз активдерин натыйжалуу башкарууга жана укуктук тобокелдиктерди төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет.

Диссертациянын экинчи бөлүмү «Кыргыз Республикасынын өнөр жай тармагындагы менчикти башкаруу механизмдерин талдоо» деп аталып, интегралдык натыйжалуулук түшүнүктөрүн жана анын негизги элементтерин карайт. Бул бөлүмдө корпоративдик менчикти башкаруу процесси талданып, автор тарабынан иштелип чыккан ыкмалар сунушталган. Анын ичинде корпорациянын туунду ишканаларын башкаруу, үлүштөрдү жана акциялар топтомун башкаруу, корпоративдик кыймылсыз мүлктү жана нематериалдык активдерди башкаруу камтылган.

Изилдөөнүн объектиси болуп натыйжалуу башкарууну талап кылган ар кандай объекттерди камтыган Кыргыз Республикасынын Өнөр жай ишканаларынын корпоративдик менчиги эсептелет. Бул объекттерди тандоо менчикти башкаруу методологиясын иштеп чыгуу зарылчылыгы менен шартталган.

Изилдөөнүн предмети белгиленген жашыруун ылайык юридикалык менчик башкаруу механизмдери болуп саналат.

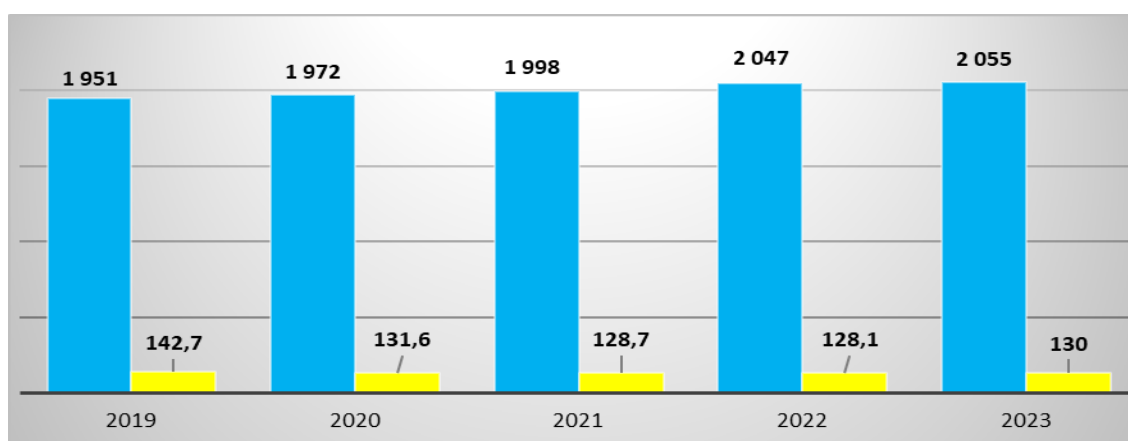
Изилдөө методдору. Диссертациялык иште статистикалык, эконометрикалык, салыштырма, сандык, математикалык-экономикалык моделдөө жана салыштырма анализ сыяктуу жалпы илимий изилдөө методдору колдонулган. Бул ыкмалар маалыматтарды жалпылоого жана уюштурууга, изилдөөнүн айрым элементтерин аныктоого, аларды бири-

бирине карама-каршы коюуга жана ушул негизде керектүү тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берди.

Изилдөөнүн материалдары катары Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин, туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясынын, Евразия экономикалык бирлигинин сандар боюнча статистикалык маалыматтары ж. б. колдонулду.

Өнөр жай корпорацияларынын мүлкүн башкарууну изилдөөгө методологиялык мамиле туруктуу өнүгүүгө жана активдердин наркын максималдаштырууга багытталган ар кандай принциптерди жана инструменттерди комплекстүү колдонууну камтыйт. Буга менчикти укуктук коргоо, инвестициялык бизнес, стратегиялык пландаштыруу, уюштуруучулук натыйжалуулук, инновация жана социалдык стандарттарды сактоо кирет. Бул аспектилердин баары бири-бири менен тыгыз байланышта жана динамикалык рынок шарттарында ишкананын натыйжалуу иштешине жардам берет.

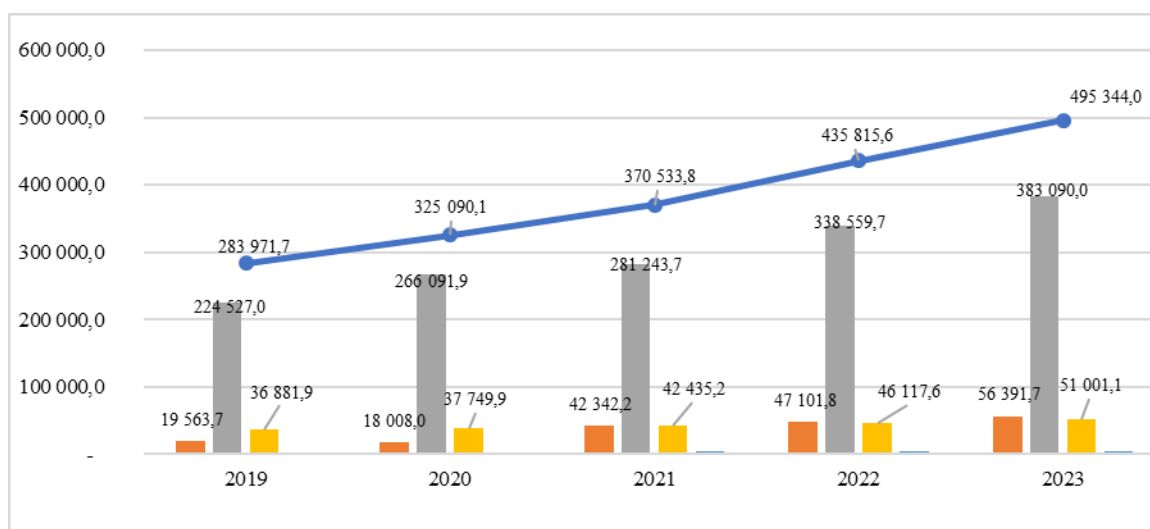
Кыргыз Республикасынын Өнөр жай сектору өлкөнүн экономикасынын негизин түзөт, ага диверсификация жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүк алып келет. Ири жана орто өнөр жай корпорациялары бул процессте товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүүнү гана эмес, инновацияларды жаратууну, жумуш менен камсыз кылууну жана инвестицияларды тартууну камсыз кылат. Алар ички жана эл аралык рыноктордо жеткирүү чынжырынын маанилүү звеносу болуп саналат, бул өлкөнүн экономикалык туруктуулугун жана бизнес чөйрөсүн өнүктүрүүгө жардам берет.

2.1-сүрөт – Өнөр жай ишканаларынын саны (бирдик менен).

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

2.1-сүрөттө берилген маалыматтардан. өнөр жай ишканаларынын жана өндүрүш аянтчаларынын саны 1,951-жылы 2019-жылдан 2,055-жылга чейин, 2023% га көбөйгөн. Бул өнөр жай инфраструктурасынын туруктуу өсүшүн күбөлөндүрөт. Андан ары экономикалык ишмердиктин түрлөрү боюнча өнөр жай продукцияларын өндүрүүнүн көлөмүнүн өсүшүн карап көрөлү (сүрөттү карагыла.2.2)

2.2-сүрөт – Өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн көлөмү экономикалык ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча (млн. сом менен).

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

2.2-сүрөттө берилген маалыматтардан. 2019-2023-жылдар аралыгында өнөр жайдын ар кандай тармактарында өндүрүш көлөмүнүн өнүгүшү көрсөтүлгөн. Жалпысынан бул мезгилде өнөр жайдын жалпы өндүрүшү 74,4% га өстү, бирок айрым секторлордун ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар. Бардык өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү 283 971,7 млн сомдон 2019-жылы 495 344,0 млн сомго чейин 2023 млн сомго көбөйгөн. Бул 74,4% өсүшкө туура келет. Менчик формалары боюнча өнөр жай өндүрүшүнүн структурасынын динамикасын талдоого өтөлү.

2.2-мазмуну-менчик түрлөрү боюнча өнөр жай өндүрүшүнүн түзүмү, %

Жылдар	КР	Облустар боюнча							Шаарлар	
		Баткенская облусу	Джалал-Абадская облусу	Иссык-Кульская облусу	Нарынская облусу	Ошская облусу	Талаская облусу	Чуйская облусу	г.Бишкек	г.Ош
2019	283 971,7	2 975,3	28 711,4	62 280,2	2 870,5	10 385,6	1 578,3	128 102,5	42 292,0	4 775,9
2020	325 090,1	3 110,9	28 306,0	78 831,2	3 206,6	9 457,8	1 899,9	155 656,3	40 053,9	4 567,5
2021	370 533,8	4 434,9	36 609,2	74 737,6	3 293,6	13 516,8	15 128,8	167 981,4	48 978,7	5 938,3
2022	435 815,6	4 474,1	45 724,3	87 613,5	4 322,8	14 596,5	22 789,9	192 441,8	57 148,9	6 436,2
2023	495 344,0	9 642,8	51 861,7	81 350,6	4 965,0	17 317,6	26 240,3	222 615,1	77 162,4	7 402,4
2023/2019 % (өсүү темпи)	74,43	116,08	80,63	30,62	72,97	66,75	1562,53	73,78	82,45	54,99

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

Өнөр жай өндүрүшүнүн региондор боюнча анализи (2019-2023-жылдар)

2019-2023-жылдар аралыгындагы өнөр жай өндүрүшүнүн региондор боюнча маалыматтары Кыргызстандагы өнөр жай өндүрүшүнүн ар түрдүү аймактарда өнүгүүсүндө чоң айырмачылыктарды көрсөтөт. Айрым региондордо өнүгүүнүн өтө жогорку темпи байкалса, башкаларында ал салыштырмалуу орто деңгээлде сакталууда.

2019-жылы жалпы өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү 283 971,7 млн сомду түзгөн. 2023-жылы 495 344,0 млн сом (+74,4% өсүш) түздү (2019 жылга салыштырганда).

Жалпы өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү 2019-жылы 283,97 млрд сомдон 2023-жылы 495,34 млрд сомго чейин көбөйүп, бул 74,4% өсүштү көрсөтөт.

Таблица 2.2 - Өнөр жай өндүрүшүнүн структурасы менчик формалары боюнча, %

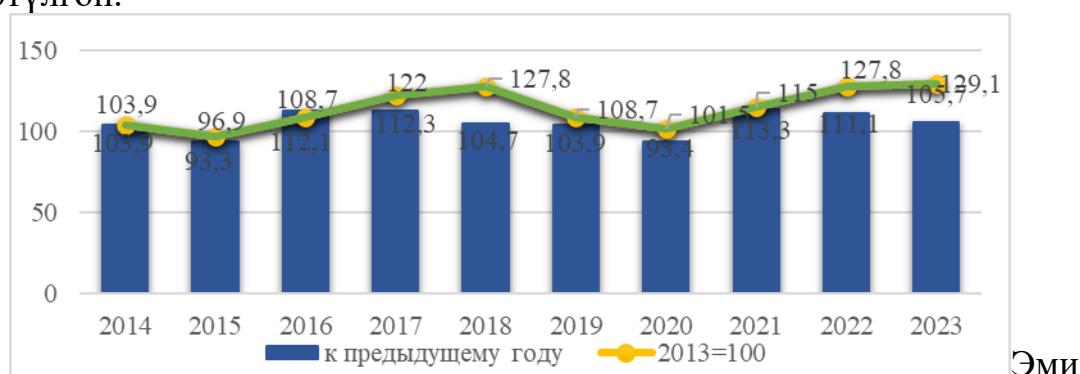
Өнөр жай, анын ичинде менчик формасы боюнча:			баар дыгы	мам лекет тик	муниципал дык	жекече
2019	Өзгөчө салмагы	ишканалардын жалпы санында	100	2,5	5	92,5
		өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө	100	0,8	1	98,2
		кызматкерлердин жалпы санында	100	3	6,1	90,9
2020	Өзгөчө салмагы	ишканалардын жалпы санында	100	2,4	4,9	92,7
		өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө	100	0,7	1	98,3
		кызматкерлердин жалпы санында	100	2,9	6	91,1
2021	Өзгөчө салмагы	ишканалардын жалпы санында	100	2,2	6,7	91
		өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө	100	0,8	0,9	98,3
		кызматкерлердин жалпы санында	100	3,4	7,5	89,1
2022	Өзгөчө салмагы	ишканалардын жалпы санында	100	2,2	7,6	90,2
		өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө	100	0,6	0,8	98,6
		кызматкерлердин жалпы санында	100	3,3	7,7	89
2023	Өзгөчө салмагы	ишканалардын жалпы санында	100	2,3	8,8	88,8
		өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө	100	1,2	0,9	97,9
		кызматкерлердин жалпы санында	100	3,8	7,4	88,7
2023/2019% (өсүү темпи) ишканалардын жалпы санында				-8	76	-4
2023/2019% (өсүү темпи)өнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жалпы көлөмүндө				50	-10	-0,31
2023/2019% (өсүү темпи)кызматкерлердин жалпы санында				26,7	21,3	-2,4

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

Таблицада ишканалардын типтери (мамлекеттик, муниципалдык, жеке менчик) жана алардын ишканалардын жалпы санындагы үлүшү, өндүрүштүн көлөмү жана кызматкерлердин саны боюнча КРда бир нече жыл ичиндеги өнөр жай өндүрүшүнүн түзүмү көрсөтүлгөн. Анализди үч негизги

категорияга бөлүүгө болот: ишканалардын саны, өндүрүш көлөмү жана жумушка орношуу. Мамлекеттик ишканалар алардын үлүшү 2,5% дан 2,3% га чейин, 2019-2023-жылдар аралыгында, болжол менен 8% га төмөндөгөн. Муниципалдык компаниялардын үлүшү бир аз жогорулады - 5-жылы 2019% дан 8,8-жылы 2023% га чейин, 76% га чейин. Жеке компаниялардын үлүшү дээрлик 90% га жакын туруктуу бойдон калууда, бир аз төмөндөө 92,5% дан 88,8% га чейин. Жеке өнөр жай жалпы өндүрүштө үстөмдүк кылууну улантууда, бул жеке компаниялардын туруктуу жогорку үлүшүндө чагылдырылат. Өндүрүштүн жалпы көлөмүндө мамлекеттик жана муниципалдык ишканалардын үлүшү өтө төмөн бойдон калууда.

Андан ары карап көрөлү тамак-аш азыктарынын физикалык көлөмүнүн индекси (анын ичинде суусундуктар) жана тамеки буюмдары 2.3-сүрөттө көрсөтүлгөн.

2.3-Сүрөт-тамак-аш азыктарын (анын ичинде суусундуктарды) жана тамеки буюмдарын өндүрүүнүн физикалык көлөмүнүн индекси (%)

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

2023-жылы физикалык тамак-аш жана тамеки өндүрүшүнүн индекси 129,1 түздү, бул 29,1-жылга салыштырмалуу 2013% га көп (бул жерде индекс 100 болгон). Ошол эле учурда, 2014-2023-жылдар аралыгындагы динамиканы талдап көрсөк, өндүрүштүн көлөмү өзгөрүлүп, 2017, 2019 жана 2022-жылдары туу чокусуна жеткен. Кийинки, биз ЕЭК өлкөлөрүндө экономикалык ишмердиктин түрү боюнча өнөр жай продукциясынын көлөмүн карап чыгабыз.

2.3-Таблица-ЕАЭБдин иштетүү өнөр жайы (%)

	2020	2021	2022	2023	2024
ЕАЭС	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Армения	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
Беларусь	5,9	5,9	5,5	5,9	5,6
Казахстан	4,5	4,3	4,3	5,0	5,1
Кыргызстан	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
Россия	88,7	89,1	89,5	88,1	88,3

Булак: автор тарабынан түзүлгөн <http://www.stat.kg>

ЕАЭБ иштетүү өнөр жайында мурдагыдай эле Россия үстөмдүк кылат, анын үлүшүнө өндүрүштүн жалпы көлөмүнүн дээрлик 90% туура келет. Беларус менен Казакстандын үлүшү салыштырмалуу туруктуу бойдон калганы менен, Казакстан бир аз өсүү импульсун көрсөтүүдө. Армения жана Кыргызстан региондун жалпы өнүгүүсүнө анча-мынча гана таасир тийгизет, бирок анча-мынча жакшырууларды көрсөтөт. Жогоруда келтирилген маалыматтар ЕАЭБдин өнөр жай түзүмү акыркы жылдары дээрлик өзгөргөн жок, ал эми айрым мүчө өлкөлөрдүн ортосунда анча-мынча гана жылыштар байкалууда.

Ошентип, Кыргыз Республикасындагы өнөр жай корпорацияларын карап чыгуу өлкөнүн экономикасындагы алардын ролунун маанилүүлүгүн ачып берет. Өнөр жай сектору экономикалык өсүштү камсыз кылууда, жумуш орундарын түзүүдө жана инвестицияларды тартууда негизги ролду ойнойт. Ири жана орто корпорациялар товарларды жана кызматтарды өндүрүү менен гана чектелбестен, инновацияларды, бизнес чөйрөсүн өнүктүрүүгө жана экономикалык туруктуулукту бекемдөөгө түрткү берет. Акыркы жылдары ар кандай тармактар боюнча өнөр жай ишканаларынын өнүгүү динамикасын талдоо менен ишканалардын санынын туруктуу өсүшүн белгилөөгө болот, бул өнөр жай секторуна инвестициялоо үчүн жагымдуу экономикалык чөйрөнү көрсөтүп турат.

Өнөр жай корпорацияларын өнүктүрүү өлкөнүн туруктуу экономикалык өсүшүнүн негизги фактору болуп саналат. Бул секторду колдоо жана дем берүү, ошондой эле жагымдуу инвестициялык чөйрөнү түзүү өлкөнүн андан ары гүлдөшүнө жана анын жарандарынын жашоо сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Ишенимдүү изилдөө жүргүзүү үчүн биз «Арпа» ААК, «Шоро» жак жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК корпоративдик менчик түзүмүнүн талдоосун карайбыз.

Кыргызстандын пиво жана алкогольсуз суусундуктар рыногунда өнөр жай корпорацияларынын менчигин башкарууну талдоо көрсөткөндөй, акыркы отуз жылдын ичинде биздин өлкөдө индустрия олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болду. Продукциянын көлөмү да, ар түрдүүлүгү да олуттуу өстү. Бүгүнкү күндө алкогольсуз суусундуктар рыногун 50дөн ашык иштеп жаткан ишканалар колдойт.

Төмөнкү 2.4-таблицада үч корпорацияны бири-бири менен салыштыруу иш-аракеттеринин негизги көрсөткүчтөрүн карап көрөлү.

на	Көрсөткүчлөр	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.
ААК «Арпа»	Пайданын динамикасы	67 713 342	11 600 067	76 394 389	96 495 592	46 108 862	60 814 386	7 677 277	26 899 676	68 123 048	72 560 000
	Пайданын өзгөрүү %	—	-82,85	+558,46	+26,29	-52,16	+31,98	-87,34	+250,15	+153,42	+6,51

на	Көрсөткүчлөр	2014-ж.	2015-ж.	2016-ж.	2017-ж.	2018-ж.	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.
ЖАК «Шоро»	Пайданын динамикасы	50 213 450	45 820 340	62 348 900	70 520 340	62 840 350	68 923 400	41 298 760	55 342 300	72 348 560	78 912 340
	Пайданын өзгөрүү %	-8,75	+36,02	+13,09	-10,91	+9,67	-40,08	+34,00	+30,75	+9,07	-8,75
ЖАК «Кока-Кола Бишкек Боттлерс»	Пайданын динамикасы	128 765 400	114 980 340	139 487 600	154 320 450	148 976 500	162 340 780	118 974 560	135 765 420	174 982 300	182 340 500
	Пайданын өзгөрүү %	-10,70	+21,29	+10,64	-3,46	+8,98	-26,71	+14,10	+28,89	+4,20	-10,70

Булак: автор тарабынан түзүлдү

Берилген таблицада «Шоро» жакынын «Арпа» ААКсынын жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» жакынын 2014-2023 - жылдардагы пайдасынын динамикасы чагылдырылган. үч компаниянын пайдасынын өнүгүшүн талдоо 2014-жылдан 2023-жылга чейинки мезгилде пайданын олуттуу өзгөрүүлөрүн көрсөтөт. Компаниянын кирешеси анын экономикалык ден-соолугунун жана кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчү болуп саналат. Пайда динамикасын деталдуу талдоо компаниянын жылдардагы иши жөнүндө маалымат берет жана мүмкүн болгон операциялык же рыноктук таасирлерди түшүнүүгө жардам берет.

Рентабелдүүлүк көрсөткүчтөрү бүтүндөй ишкананын натыйжалуулугун, иштин ар кандай түрлөрүнүн кирешелүүлүгүн көрсөтөт (өндүрүш, соода, инвестиция), чыгымдардын кайтарымы ж. б.

2.5-Таблица-2014-2023-жылдар үчүн «Арпа» ААК, «Шоро» ЖАК жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК активдеринин жана өздүк капиталынын рентабелдүүлүгүнүн динамикасы

Предпр иятия	Көрсөткүчтү н аталышы	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ААК «Арпа»	Активдердин	0,10	0,02	0,11	0,13	0,05	0,07	0,01	0,03	0,07	0,08
	Менчик капиталдын рентабелдүү	0,14	0,02	0,14	0,15	0,07	0,09	0,01	0,04	0,09	0,10
ЖАК «Шоро»	Активдердин	0,12	0,10	0,13	0,14	0,11	0,12	0,07	0,09	0,12	0,13
	Менчик капиталдын рентабелдүү	0,16	0,12	0,18	0,19	0,15	0,16	0,09	0,11	0,15	0,17
ЖАК «Кока-Кола»	Активдердин	0,18	0,16	0,20	0,21	0,19	0,20	0,14	0,16	0,21	0,22

Кола	Менчик										
Бишкек	капиталдын	0,22	0,19	0,24	0,26	0,23	0,25	0,17	0,20	0,26	0,28
Боттле	рентабелдүү										

Булак: автор тарабынан түзүлдү

2014-2023-жылдар аралыгындагы «Арпа», «Шоро» жак жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК рентабелдүүлүк коэффициенттеринин динамикасын деталдуу талдоо үчүн андан ары салыштыруу жана тыянактарды карап көрөлү.

- эң стабилдүү компания: «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК туруктуу жогорку рентабелдүүлүк жана төмөн волатилдүүлүк менен.

- орточо туруктуулук: олку-солкулукту көрсөткөн, бирок жалпысынан туруктуу көрсөткүчтөргө ээ болгон ЖАК «Шоро».

- эң жогорку туруксуздук: пайданын кескин төмөндөшүн жана жогорулашын башынан кечирип жаткан «Арпа» ААКсы.

Компаниялардын келечектеги кирешелүүлүгү экономикалык шарттарга, рыноктун динамикасына жана Компаниянын ички стратегияларына жараша болот. «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК кыйла туруктуу тандоо болуп көрүнгөнү менен, «Арпа» ААК финансылык туруктуулугун жогорулатуу үчүн шашылыш чараларды көрүшү керек.

Эми биз «Арпа» ААК, «Шоро» жак жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерстин» акционердик капиталынын түзүмүн кеңири карап чыктык. Бул аспекттер компаниянын стратегиялык багытында жана каржылык туруктуулугунда чечүүчү ролду ойнойт, анткени алар чечим кабыл алууга жана узак мөөнөттүү баалуулуктарды түзүүгө негиз түзөт.

Кийинки дивиденддерди төлөөгө байланыштуу документтерди өзүнчө карайбыз.

2023-жылы «Арпа» ААКнын артыкчылыктуу акцияларына дивиденддер 600 сомду түзөт, бул 473,05 миң сомго 2014-жылга салыштырмалуу көп. Акцияларды башкаруунун төмөн натыйжалуулугу башкаруучу компаниянын көзөмөлүнүн чектелгендигине, кызматкерлердин тийиштүү мотивациясынын жоктугуна жана туунду компаниялардын финансылык натыйжалары үчүн жоопкерчиликтин жоктугуна байланыштуу.

«Шоро» жактын дивидендик саясаты төлөнүп жаткан дивиденддердин да, акцияга дивиденддердин да туруктуу өсүшүн көрсөтүп турат, бул туруктуу жана өсүүгө багытталган финансылык өнүгүү жөнүндө күбөлөндүрөт. Компания акыркы жылдары Жогорку кирешеге жетишти жана акционерлерди шыктандыруу үчүн жагымдуу дивиденд саясатын жүргүзүп жатат. Акциялардын туруктуу саны жана туруктуу номиналдык наркы капиталдын туруктуу түзүмүн чагылдырат, ал эми дивиденддердин өсүп жаткан көлөмү компаниянын каржылык ийгилигин жана кирешелүүлүгүн баса белгилейт.

«Кока-Кола Бишкек Боттлерс» жактын дивидендик саясаты компаниянын оң финансылык өнүгүүсүн чагылдырат. Төлөнгөн дивиденддердин жана акцияга дивиденддердин туруктуу өсүшү

компаниянын туруктуу жана кирешелүү жолдо экендигин көрсөтөт. Капиталдын түзүмү туруктуу бойдон калууда, ал эми акциялардын номиналдык наркын 1 млн.сомго чейин корректировкалоо 2016-жылдан тартып капиталдын олуттуу бекемделишин жана мүмкүн болгон реструктуризациялоону көрсөтүп турат. Жалпысынан алганда, бул «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК өзүнүн акционерлерине туруктуу жана өсүп келе жаткан кирешени сунуштап жаткандыгы жөнүндө айтып турат, бул компанияга болгон ишенимди бекемдейт.

Акыркы жылдардагы талдоо көрсөткөндөй, компаниянын акцияларын башкаруунун жана «Арпа» ААК, «Шоро» жак жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» жакындагы капиталды пайдалануунун натыйжалуулугу олкусолкулукка дуушар болгон. Айрым жылдарда жакшыруулар болду, бирок капиталдын кирешелүүлүгүнүн төмөндөшү жана компаниянын ресурстарын туура эмес пайдалануу фазалары дагы болду. Тактап айтканда, үлүштүк инвестицияларды башкаруу, капиталдык түзүм жана активдерди башкаруудагы көйгөйлөр оптимизациянын потенциалы бар экендигин көрсөттү. Узак мөөнөттүү келечекте туруктуу жана туруктуу корпоративдик өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн корпоративдик ресурстарды натыйжалуу башкаруунун так критерийлерин аныктоо өтө маанилүү. Ошондуктан, кийинки бөлүмдө компаниянын үлүштөрү, капиталдык түзүмү жана каражаттардын натыйжалуу юридикалык менчик башкарууну жакшыртуу боюнча ыкмаларды жана стратегияларды камтыйт.

«Корпоративдик менчикти натыйжалуу башкарууну Жогорулатуунун жолдору» деген үчүнчү главада Кыргыз Республикасынын корпорациясынын башкаруу циклин көрсөтүү жүргүзүлдү: тамак-аш өнөр жай комплекси канааттандырырлык эмес абалда турат. Бул көпчүлүк учурда тамак-аш өнөр жайынын менчигин башкаруунун натыйжасыздыгы, ошондой эле финансылык рычагдын натыйжасын колдонуунун эсебинен ишти интенсификациялоо мүмкүнчүлүктөрүн жетишсиз пайдалануу менен шартталган.

Тамак-аш өнөр жайы корпорациясынын финансылык абалы ишти каржылоонун кошумча булактарын тартуунун колдо болгон варианттарын сабаттуу пайдалануунун эсебинен жакшыртылышы мүмкүн.

Коммерциялык менчикти башкаруу бир нече максаттарга, милдеттерге жана натыйжалуулук критерийлерине жетишүүгө багытталган. Негизги максаттардын бири илимий-техникалык прогресс үчүн жагымдуу шарттарды түзүү болуп саналат. Бул коммерциялык чөйрөгө ыңгайлашып, компаниянын бардык мүчөлөрүнө стратегиялык артыкчылыктарды алып келе турган универсалдуу технологияларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу аркылуу ишке ашат.

Корпоративдик менчикти натыйжалуу башкаруу компаниянын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу жана узак мөөнөттүү стратегиялык максаттарга жетүү үчүн негизги фактор болуп саналат. Алкоголдук жана алкогольсуз ичимдиктерди өндүрүүчү «Арпа» мисалында мүлктү башкарууну

талдоонун негизинде, бул жараян белгилүү бир критерийлердин жардамы менен мүнөздөөгө болот.

1. Финансылык натыйжалуулук: активдердин максаттуу кайтарымы: 10% дан кем эмес. Максаттуу инвестициялардын эсебинен көбөйтүү максатка ылайыктуу.

2. Операциялык чыгымдарды башкаруу: операциялык чыгымдар активдердин жалпы наркынын 2% дан төмөн болушу керек жана кирешелүүлүктүн коэффициенти 2ден кем болбошу керек.

3. Туруктуулук: энергияны үнөмдөөчү инвестициялардын эң жогорку амортизация мөөнөтү 5 жыл болушу керек.

4. Өндүрүштүк кубаттуулукту колдонуу: бирдикке туруктуу чыгымдарды минималдаштыруу үчүн кубаттуулукту 90% же андан жогору жүктөө керек.

5. Узак мөөнөттүү пландаштыруу: модернизациялоого жана техникалык тейлөөгө жылдык чыгымдар машиналардын жана имараттардын баланстык наркынын 2-5% түзүшү керек.

Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, процесстерди модернизациялоо, оптималдаштыруу жана чыгымдарды натыйжалуу башкаруу «Арпа» ААКнын ишинин натыйжалуулугун кыйла жогорулатат. Активдерди башкаруунун жылдык талдоосу узак мөөнөттүү келечекте коюлган максаттарга жетүү үчүн зарыл. Бул системаларды ишке ашыруу корпоративдик активдерди жалпы башкарууну жакшыртууга жардам берет. Бирок, активдердин ар бир түрүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу маанилүү. Мисал катары «Арпа» ААКнын мүлкүн айта алабыз. Мындан тышкары, башкаруу тутумдарын активдердин ар бир түрүнүн уникалдуу мүнөздөмөлөрүнө ылайыкташтыруу менен, компаниялар башкаруу түзүмүн оптималдаштырып, активдеринин наркын көбөйтө алышат. Бул ресурстарды натыйжалуу бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берет жана компаниянын рынокто атаандаштык позициясын бекемдейт.

ААК «Арпа» ишке ашырылышы мүмкүн болгон корпоративдик менчикти башкаруу өзүнө көптөгөн милдеттерди камтыйт: пайдаланууну, тейлөөнү жана коргоону баалоо жана оптималдаштыруудан тартып узак мөөнөттүү пландаштырууга чейин. Стратегиялык жана системалуу мамиле мүлктүн баасын жогорулатууга жана компаниянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылууга жардам берет.

Кийинки көрсөткүч «Арпа» ААК менчигин башкаруунун өзгөрүүсүнүн индикатору болуп кызмат кылат. Бул суроону аныктоо үчүн көбүнчө корреляциялык матрицанын коэффициенттеринин матричасын колдонот. Корреляциялык жана регрессиялык анализдин негизинде көп факторлуу моделди иштеп чыгууда беш фактор моделге тандалып алынган. Өнөр жай корпорацияларынын мүлкүн натыйжалуу башкарууга таасир этүүчү бардык факторлордун ичинен эң күчтүү байланышты аныктоо. Төмөндөгү таблицада тиешелүү экономикалык баалуулуктар келтирилген. Бардык баалуулуктар жылына миллиондогон сом менен берилген.

Таблица 3.2-экономикалык факторлордун корреляциялык матрицасы

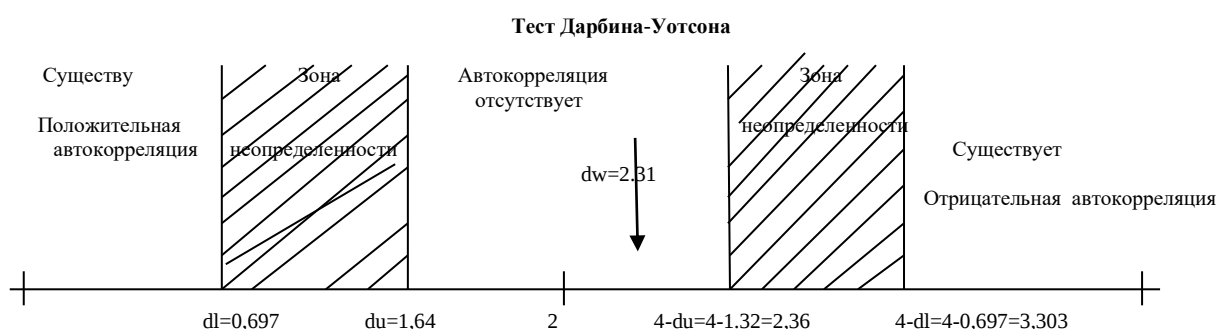
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	y
X1	1					
X2	0,995344	1				
X3	0,995511	0,983075	1			
X4	0,925626	0,942029	0,902039	1		
X5	0,998489	0,993926	0,995382	0,927361	1	
y	0,988663	0,981238	0,986744	0,931944	0,988456	1

Автору тарабынан түзүлгөн

Корреляциялык матрицаны талдоо көрсөткөндөй, бардык факторлор натыйжалуу көрсөткүч менен тыгызыраак байланышта, анткени $|r(X, y)| \geq 0.6$, факторлор моделде калат.

Эми эң кеңири колдонулган ыкмага кайрылып, Дарбин-Уотсон критерийи боюнча автокорреляцияны аныктайлы..

$$dw = \frac{\sum (e_i - e_{i-1})^2}{\sum e_i^2} = \frac{1,518}{0,6567} = 2,31$$

Автор тарабынан түзүлгөн

Эгерде $2 \leq dw = 2,31 < (4 - du = 2,36)$, анда нөлдүк гипотеза кабыл алынып, калдыкта автокорреляция жок экендигин билдирет. Дарбин-Уотсон критерийи боюнча автокорреляцияны колдонуп, биз таза активдер (x_1) жана ликвиддүүлүк (x_2) факторлору рентабелдүүлүккө түз таасир этерин текшердик, анткени биздин Дарбин-Уотсон статистикабыз белгилүү бир аймакка туура келет, $2 \leq dw < (4 - du)$, бул линейдик функция чыныгы өз ара байланышты чагылдырганын көрсөтөт. Таза активдер жана ликвиддүүлүк рентабелдүүлүктү жакшыртууга жана ошону менен ААК «Арпа» корпорациясында өз абалын жакшыртууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет.

Кыргыз Республикасынын корпоративдик менчигин башкаруунун өнөр жай ишканаларына салыштырмалуу талдоо («Шоро» ЖАК жана «Арпа» ААК мисалында)

Многофакторлык моделди курууда ЖАК Шоронун рентабелдүүлүгүн болжолдоодо төмөнкү факторлорду моделге киргизсе болот:

Таблица 3.2. - Корреляциялык матрицаны эсептөө

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	y
X1	1						
X2	0,996602	1					
X3	0,999097	0,998514	1				
X4	0,998712	0,998306	0,999741	1			
X5	-0,96779	-0,95499	-0,96553	-0,96589	1		
X6	0,991337	0,983648	0,990616	0,990291	-0,9892	1	
y	0,98403	0,977283	0,984574	0,984078	-0,99044	0,996831	1

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Эгерде казылган малдын(сүрмө, сүрмө) корреляциялык коэффициенти 0,6 болсо, анда төртүнчү фактор менен жыйынтыктуу белгинин ортосундагы байланыш тыгыз, Эгер аз болсо, анда бул фактор четтетилет. Ага ылайык, биз 0,7 ден аз болгон корреляция коэффициенттерин жазабыз.

Дарбин-Уотсон критерийи боюнча автокорреляцияны аныктоонун эң кеңири таралган ыкмасын колдонолу.

$$dw = \frac{\sum (e_i - e_{i-1})^2}{\sum e_i^2} = \frac{3,726}{1,632} = 2,28$$

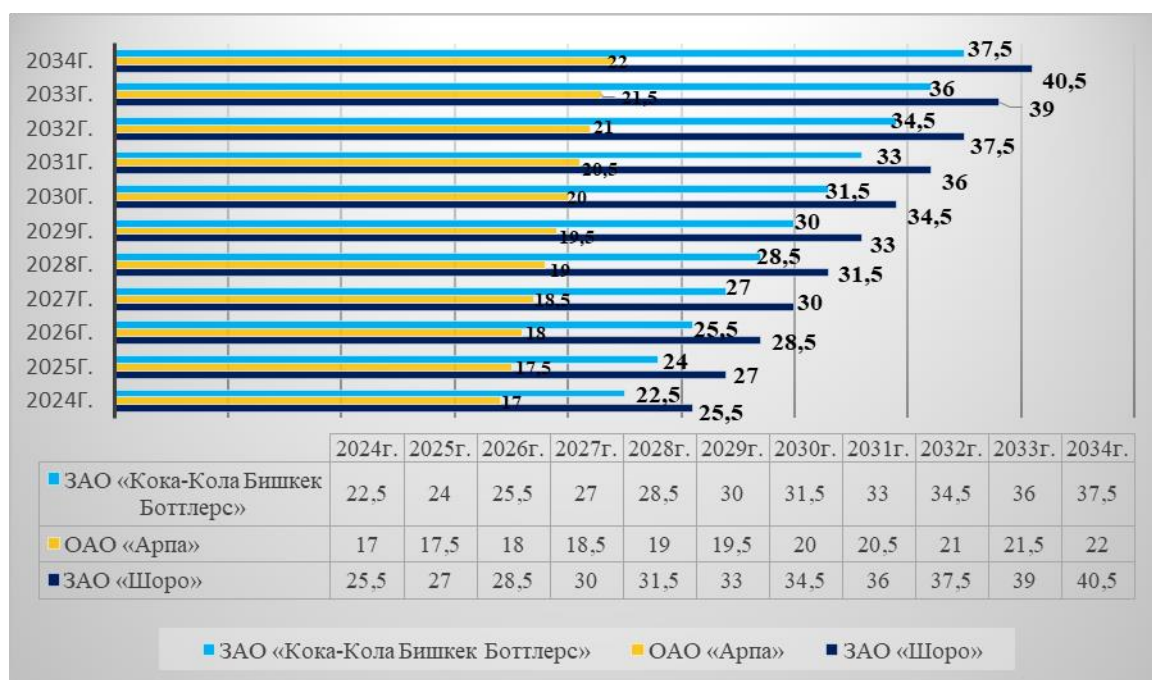
Тест Дарбина-Уотсона

Эгерде $2 \leq dw = 2,28 < (4 - du = 2,39)$ болсо, нөлдүк гипотеза кабыл алынат жана калдыктарда автокорреляция жок деп эсептелет. Дарбин-Уотсон критерийи боюнча автокорреляцияны текшерүү аркылуу биз тандап алган x1-фактору – сатуу көлөмү, x2-фактору – ликвиддүүлүк, ЖАК «Шоро» компаниясынын рентабелдүүлүгүнө так таасир этээрин аныктадык. Анткени биздин Дарбин-Уотсон статистикасы $2 \leq dw < (4 - du)$ зонасына кирет, бул болсо түз сызыктуу функция чыныгы өз ара байланышты чагылдырат дегенди билдирет.

Ошондой эле, ААК «Арпа» менен ЖАК «Шоро» компанияларынын салыштырма анализи жүргүзүлдү. ЖАК «Шоро» ылдамыраак өсүүдө, рентабелдүүлүгү жогору, бирок көбүрөөк тобокелдиктерди өзүнө алууда. Ал эми ААК «Арпа» каржылык жактан туруктуураак, активдери көп, бирок өсүү темпи жайыраак.

Жүргүзүлгөн эсептөөлөрдүн негизинде рентабелдүүлүк боюнча прогноз жасалып, өнөр жай корпорацияларынын менчигин башкаруу механизмдерин иштеп чыгууга практикалык сунуштар берилди.

3.3-сүрөт. – «Шоро» Жак, «Арпа» ААК жана «Кока – Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК үчүн 2024-2034-жылдарга болжолдонгон рентабелдүүлүк.
Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Үч компанияны салыштыруу алардын рентабелдүүлүгүн өнүктүрүүдө айкын айырмачылыктарды көрсөтүп турат: «Шоро» Жак эң жогорку рентабелдүүлүккө ээ жана болжолдонгон бардык мезгилде "Арпа" ААКдан да, «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАКЫНАН да алдыда. «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК "Шоро" ЖАКЫНАН артта, бирок салыштырмалуу өсүү динамикасына ээ. «Арпа» ЖАК рентабелдүүлүктүн эң аз өсүшүнө ээ, бул компания чыгымдардын натыйжалуулугуна же рынокто позицияланышына байланыштуу олуттуу көйгөйлөргө туш болушу мүмкүн экенин көрсөтүп турат.

Болжолдоолор көрсөткөндөй, «Шоро» ЖАК жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК рентабелдүүлүктүн оң динамикасын көрсөтөт, ал эми «Арпа» ААК - орточо өсүштү көрсөтөт. Рентабелдүүлүктүн кыйла күчтүү өсүшү «Шоро» жакында байкалууда, бул ийгиликтүү бизнес-Стратегия жана рынокто күчтүү позиция жөнүндө күбөлөндүрөт. «Арпа» ААК рентабелдүүлүктү андан ары жогорулатуу жана башка компанияларга карата атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү сактоо үчүн чараларды көрүшү керек.

3.3-Таблица – «Шоро» жактын жана «Арпа» ААКнын күчтүү жактарынын жалпы тыянагын аныктайбыз

◆ ЖАК «Шоро» компаниясынын күчтүү жактары:	◆ ААК «Арпа» компаниясынын күчтүү жактары:	◆ «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» компаниясынын күчтүү жактары (ЖАК «Шоро» менен салыштырганда):
--	--	--

✓Жогорку рентабелдүүлүк жана рыноктук баага көз карандылык	✓Туруктуу каржылык абал жана таза активдердин оң таасири	✓Жогорку рентабелдүүлүк жана рыноктук баага көз карандылык
✓Брендди кеңейтүү жана стратегия аркылуу өсүү	✓Ишенимдүү, бирок жай рентабелдүүлүк өсүшү	✓Брендди кеңейтүү жана стратегия аркылуу өсүү
✓Узак мөөнөттүү рентабелдүүлүктүн жогору болжолу	✓Төлөм жөндөмдүүлүгүн жана ликвиддүүлүктү жакшы көзөмөлдөө	✓Продукцияны диверсификациялоо жана рынокто туруктуу абал
Эки компанияга берилген сунуштар:		
ЖАК «Шоро» ликвиддүүлүк стратегиясын оптималдаштырып, кыска мөөнөттүү тобокелдиктерди азайтышы керек.	ААК «Арпа» брендди жана рынокту баалоо стратегиясын күчөтүп, узак мөөнөттүү өсүштү тездетүүгө аракет кылышы зарыл.	ЖАК «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ликвиддүүлүк стратегиясын оптималдаштырып, кыска мөөнөттүү тобокелдиктерди минималдаштыруусу жана рыноктук абал өзгөргөн учурда каржылык ийкемдүүлүктү жогорулатышы керек.
Үч компанияга тең капитал түзүмүн оптималдаштыруу пайдалуу болот, бул компаниялардын кеңейүүсүн жана туруктуулугун камсыз кылууга жардам берет..		

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Алынган натыйжалар инвестициялык чечимдерди кабыл алуу жана стратегиялык пландаштыруу үчүн негиз боло алат. Бул божомолдорго өнүгүү сыяктуу тышкы факторлор таасир этеби же жокпу азырынча белгисиз рентабелдүүлүк.

«Шоро» Жак өсүп жаткан рыноктук мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу үчүн инновацияларга жана тез кеңейтүүгө басым жасашы керек. "Арпа" ААКсы чыгымдардын түзүмүн оптималдаштыруудан жана капиталдык базаны чыңдоодон пайда ала алат. «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК рынокто өзүнүн лидерлигин сактоо жана кеңейтүү үчүн рынокту диверсификациялоого жана узак мөөнөттүү өсүү стратегияларына көңүл бурууну улантуусу керек. Жогоруда аталган стратегиялык мамилелер 2024-2034-жылдар аралыгында компаниялардын финансылык көрсөткүчтөрүн жана рыноктук позициясын жакшыртууга өбөлгө түзүшү мүмкүн.

«Арпа» ААК үчүн стратегиялык сунуштар мындан ары финансылык абалды жакшыртууга таасир этүүчү механизмдерди башкаруу моделин иштеп чыгууга комплекстүү мамилени схемалык түрдө сүрөттөйбүз («Арпа» ААКынын мисалында) ААК «Арпа» үчүн стратегиялык сунуштар 3.4-таблица. – ААК «Арпа» компаниясынын мүлкүн башкаруунун механизмдери жана ыкмалары.

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

Бул схема өз ара байланышкан моделди билдирет, анда ар бир блок жана мамиле башкаларды колдойт жана "Арпа" ААКнын финансылык абалын жакшыртуу боюнча жалпы натыйжага жетишүүгө өбөлгө түзөт. Бардык ыкмалар бири-бирин толуктап турат жана бизнестин натыйжалуулугун жогорулатууда маанилүү ролду ойнойт. Дипломдук иштин негизги илимий натыйжасы катары өнөр жай компаниялардын мүлктү башкаруу стратегиясын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн иштелип чыккан алгоритми болуп саналат. Бул процесс ар кандай сунуштарды жалпылайт, мүлктү стратегиялык башкаруунун борбордук этаптарын бириктирет жана бүткүл өнөр жай компаниясынын натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган.

Корреляциялык жана регрессиялык анализдер «Арпа» ААКда менчикти башкаруу механизмдерин киргизүү үчүн негиз болуп кызмат кылган баалуу маалыматтарды берет. Маанилүү механизмдерге стратегиялык инвестициялар, мүлктү пайдалануу жана ижарага берүү аркылуу кирешелердин өсүшү, ошондой эле тобокелдиктерди азайтуу, базардагы үлүштү көбөйтүү жана кирешени көбөйтүү максатында компаниянын өнүмдөрүн кеңейтүү. Буга компаниянын негизги өнүмдөрүнөн башка товарлардын же кызматтардын жаңы түрлөрүн иштеп чыгуу же жаңы базарларга чыгуу кириши мүмкүн. Туруктуу практика, профилактикалык тейлөө жана имараттардын жана курулмалардын узак мөөнөттүү наркына

инвестициялар мүлктүн кирешесин жана рыноктук наркын жогорулатуу жана компаниянын узак мөөнөттүү ийгилигин камсыз кылуу үчүн өтө маанилүү.

КОРТУНДУ

Жыйынтыктап айтканда, жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде жасалган негизги тыянактар баяндалат.

Кыргызстандын рынок экономикасынын шарттарында өнөр жай ишканаларынын активдерин натыйжалуу башкаруу маанилүү милдеттердин бири болуп саналат. Бул активдерди башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу улуттук экономиканын инвесторлор үчүн жагымдуу болушуна олуттуу салым кошо алат. Белгилей кетсек, Өнөр жай ишканаларында менчикти башкаруунун натыйжалуу механизмдерин иштеп чыгуу жана киргизүү Кыргызстандын экономикасы үчүн негизги милдеттердин бири болуп саналат. Айрыкча, борборлоштурулган пландоодон экономиканын рыноктук түзүмүнө өткөн Кыргызстандын рынок экономикасынын шарттарында менчиктин жана бизнести башкаруунун базалык теориялары чечүүчү мааниге ээ. Өнөр жай ишканаларындагы менчикти башкаруу механизмдери «Арпа» ААК акционердик коомунун мисалына өзгөчө басым жасоо менен Кыргыз Республикасындагы өнөр жай ишканаларынын азыркы абалын терең талдоого арналган. Салыштыруу үчүн «Шоро» ЖАК жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК өнөр жай корпорациялары да каралат. Ишкананы башкаруунун жана ээлик кылуунун ар кандай аспектиери талданды, айрыкча мүлктү башкаруу практикасына жана натыйжалуулугуна байланыштуу. Ишкананын ресурстарын оптималдаштыруу жана ачык-айкындуулукту камсыз кылуу үчүн зарыл болгон жакшы иштеген мүлктү башкаруу системасынын маанилүүлүгү баса белгиленет.

Кыргызстандын өнөр жай ишканаларынын активдерин натыйжалуу башкаруу өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун жогорулатууда негизги ролду ойнойт. Рынок экономикасына өтүү шарттарында менчикти башкаруунун заманбап механизмдерин киргизүү өтө маанилүү.

Иште «Арпа» ААК, «Шоро» ЖАК жана «Кока-Кола Бишкек Боттлерс» ЖАК менчик жана башкаруу түзүмдөрүнө талдоо жүргүзүлгөн. Изилдөө көрсөткөндөй, менчиктин так структурасы жана корпоративдик активдерди эффективдүү башкаруу ишканалардын кирешелүүлүгүнүн жана туруктуулугунун өсүшүнө өбөлгө түзөт. Негизги акционерлердин компаниялардын стратегиялык өнүгүүсүнө тийгизген таасирине өзгөчө көңүл бурулат.

Экономикалык жана математикалык моделдөө жана капиталдык түзүмүн оптималдаштыруу стратегиясын, анын ичинде менчик башкаруу, натыйжалуулугун жогорулатуу ыкмалары каралат. Атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу үчүн операциялык чыгымдарды азайтуу, башкаруунун ачык-айкындуулугун жогорулатуу жана инновациялык мамилелерди киргизүү зарыл экендиги аныкталган.

Изилдөөнүн натыйжалары Кыргызстандын өнөр жай корпорацияларында корпоративдик башкарууну өнүктүрүү жана

стратегиялык пландаштыруу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн, бул алардын узак мөөнөттүү келечекте туруктуу өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт.

«Арпа» ААКсы чыгымдардын түзүмүн оптималдаштыруудан жана капиталдык базаны чыңдоодон пайда ала алат. "Кока-Кола Бишкек Боттлерс" ЖАК рынокто өзүнүн лидерлигин сактоо жана кеңейтүү үчүн рынокту диверсификациялоого жана узак мөөнөттүү өсүү стратегияларына көңүл бурууну улантуусу керек. Жогоруда аталган стратегиялык мамилелер 2024-2034-жылдар аралыгында компаниялардын финансылык көрсөткүчтөрүн жана рыноктук позициясын жакшыртууга өбөлгө түзүшү мүмкүн.

Бул диссертация өнөр жай корпорацияларында менчикти натыйжалуу башкарууну өнүктүрүүгө олуттуу салым кошот жана башкаруунун заманбап стратегияларынын жардамы менен экономикалык өсүшкө дем берүүнүн жолдорун ачат. Ал ишкерлер жана саясатчылар үчүн теориялык негиз жана практикалык курал катары кызмат кылат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Корпоративдик башкаруунун укуктук базасын өркүндөтүү. Корпоративдик мүлктү башкаруунун кыйла так жана ачык-айкын системасын түзүү максатында Кыргыз Республикасында менчикти корпоративдик башкаруу боюнча колдонуудагы мыйзамдарды жана ченемдик актыларды кайра карап чыгуу жана ылайыкташтыруу сунушталат.

2. Корпоративдик башкарууну көзөмөлдөөнү жана көзөмөлдөөнү жакшыртуу үчүн ачыктык жана ачыкка чыгаруу талаптарын күчөтүү. Атап айтканда, компаниялар материалдык эмес активдерди башкаруу боюнча деталдуу отчетторду түзүүгө милдеттендирилиши керек, анткени алар заманбап бизнес моделдеринде маанилүү болуп баратат.

3. Менчикти башкаруу жаатында билим алууга жана кадрларды даярдоого көмөктөшүү. Биз корпоративдик жана мүлктү башкаруу боюнча Улуттук аткаруучу жана менеджерди окутуу программасын ишке ашыруу зарылдыгын түшүнөбүз.

4. Юридикалык каражаттардын укуктук жана экономикалык башкаруу инструменттерин жакшыртуу. Бизнести баалоо жана ишке ашыруу боюнча колдонуудагы мыйзамдарды модернизациялоо жана операциялык эмес активдерди пайдалануу жана сатуу боюнча так эрежелерди иштеп чыгуу сунушталат, бул ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга алып келет жана ошол эле учурда туура эмес башкаруу жана алып-сатарлык тобокелдигин азайтат.

5. Экономикалык жана математикалык моделдерди структурага киргизүү. Мындай моделдер компаниялардын иштеп чыгуу жана баалоо боюнча башкаруу чечимдеринин таасирин алдын ала экономикалык куралы катары кызмат кыла алат.

6. Укуктук ишенимдүүлүктү жана миноритардык акционерлерди коргоону жайылтуу. Укуктук база бардык акционерлердин, айрыкча азчылыктын таламдарын бирдей эсепке алууну камсыз кылышы керек. Буга

корпоративдик чечимдерди текшерүү жана көпчүлүк добушка ээ болбогон акционерлердин укуктарын колдоо механизмдин түзүү аркылуу жетишүүгө болот.

7.Мүлк комплексин натыйжалуу башкаруу. Активдерди башкаруу стратегиясын иштеп чыгуу (негизги эмес активдерди сатуу, өндүрүштүк кубаттуулуктарды модернизациялоо) түшүнүлөт. Заманбап эсепке алуу жана каражаттарын баалоо инструменттерин колдонуу (мисалы, эсепке алууну санариптештирүү, эл аралык баалоо ыкмаларын колдонуу).

ДИССЕРТАЦИЯ ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Орозалиева, Б.М. Кыргыз Республикасынын ишканаларында антикризистик башкаруунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / Джумагулова К.С., Молдобаева М.Р. // Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин вестниги. – 2012. № 4. С.167-172. <https://elibrary.ru/item.asp?id=24037169>

2. Орозалиева, Б.М. Кыргызстандын кен казуу өнөр жайы: учурдагы абалы жана ЕАЭБдеги өнүгүү келечеги [Текст] / Иманкулова С.Э. // Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин вестниги. – 2017. № 3.(49) С.187-192. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32294995>

3. Орозалиева, Б.М. Кыргыз Республикасынын экономикасына (региондор боюнча) чакан жана орто бизнести каржылоо таасири [Текст] / Джангазиева С., Шатенова Г., Джумагулова К // Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин вестниги. – Бишкек, 2013. – № 3. – С.174-178. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23323374>

4. Орозалиева, Б.М. Кыргыз Республикасындагы өнөр жай корпорациялардын каржысын башкаруу (макала) [Текст] / Евразиялык илимий бирикме.- Москва, 2019. №12-3 (58)- С.254-255. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41835077>

5. Орозалиева, Б.М. Өнөр жай корпорацияларынын менчик башкаруу өнүгүүсүнүн негизги багыттары. [Текст] / Иманкулова С.Э, Жолдошова З.С // Евразиялык илимий бирикме.- Москва, 2021. – 2-4 (72) -С.272-275. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44886040>

6. Орозалиева, Б.М. Корпорациянын менчик башкаруу максатында өнөр жайдын абалын талдоо [Текст] / Каниметова А.Б, Иманалиева Б.Т. Н.Исанов атындагы КГУСТА вестниги. - Бишкек, 2020.- № 3 (69) . -С. 1694-5298. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45684322>

7. Орозалиева, Б.М. Электрондук бизнести жана электрондук сооданы өнүктүрүү келечеги [Текст] / Абдылдаева А.Э // Кыргызстан эл аралык университетинин вестниги. № 1 (49) -Бишкек 2023. - С. 201-205. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54088157>

8. Орозалиева, Б.М. Совершенствование механизма управление собственностью промышленных корпораций в горных районах [Текст] / Сарыбаев А.С., Абдылдаева А.Э // Заманбап экономиканын актуалдуу маселелери. Ж. 10. - Махачкала, 2024. - 363-372-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=80257452>

Орозалиева Базира Мурсабековнанын 08.00.06 –

**экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн
«Өнөр жай корпорацияларынын мүлкүн башкаруу механизмдери» деген
темадагы диссертация.**

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: менчик түзүмү; корпоративдик башкаруу; мүлктү көзөмөлдөө; башкаруу механизмдери; корпоративдик башкаруунун мониторинги; корпоративдик мүлк.

Изилдөөнүн объектиси болуп натыйжалуу башкарууну талап кылган ар кандай объекттерди камтыган Кыргыз Республикасынын Өнөр жай ишканаларынын корпоративдик менчиги эсептелет. Бул объекттерди тандоо менчикти башкаруу методологиясын иштеп чыгуу зарылчылыгы менен шартталган.

Изилдөөнүн предмети белгиленген жашыруун ылайык юридикалык менчик башкаруу механизмдери болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты: теориялык негиздөө жана өткөөл экономиканын шартында өнөр жай ишканаларында менчикти башкарууну жакшыртуу ыкмаларын иштеп чыгуу.

Изилдөө методдору. Диссертациялык иште статистикалык, эконометрикалык, салыштырма, сандык, математикалык-экономикалык моделдөө жана салыштырма анализ сыяктуу жалпы илимий изилдөө методдору колдонулган. Бул ыкмалар маалыматтарды жалпылоого жана уюштурууга, изилдөөнүн айрым элементтерин аныктоого, аларды бири-бирине карама-каршы коюуга жана ушул негизде керектүү тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берди.

Жыйынтыктары: мүлктү башкаруунун комплекстүү методологиясын иштеп чыгуу. Аны жакшыртуу боюнча учурдагы башкаруу практикасын жана сунуштарды алсыз жактарын аныктоо. Талдоо жана менчик түрлөрүн классификация жана натыйжалуу башкаруу критерийлерин аныктоо. Уюмдарга түздөн-түз тиешелүү практикалык сунуштар.

Колдонуу даражасы: бул иштин натыйжалары практикада аларды «АРПА» ААКта корпоративдик менчикти башкаруунун реалдуу шарттарында колдонуу аркылуу апробацияланган. Апробация конкреттүү кырдаалдарда иштелип чыккан башкаруу методологиясын колдонуу жана алынган натыйжаларды талдоо жолу менен жүргүзүлдү.

Алынган маалыматтар жана методологияны практикалык колдонуу тажрыйбасы анын натыйжалуулугун жана чыныгы бизнес көйгөйлөрүнө колдонулушун тастыктайт.

Колдонуу чөйрөсү: изилдөөнүн натыйжалары илимий жана практикалык колдонмолорго тиешелүү. Сунушталган методикалар реалдуу чарба жүргүзүү шарттарында, атап айтканда «Арпа» ААК тибиндеги компанияларда практикалык колдонууда ийгиликтүү сыноодон өткөрүлдү; Кыргыз Республикасынын экономикасы үчүн адаптациялоо жана региондун башка компанияларына которулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Орозалиевой Базир Мурсабековны на тему: «Механизмы управления собственностью промышленных корпораций», представленной на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 - национальная и региональная экономика

Ключевые слова: структура собственности; корпоративное управление; контроль собственности; механизмы контроля; мониторинг корпоративного управления; корпоративная собственность.

Объектом исследования является корпоративная собственность промышленных предприятий Кыргызской Республики, включающая разнообразные объекты, требующие эффективного управления. Выбор данных объектов обусловлен необходимостью для разработки методологии управления собственностью.

Предметом исследования являются механизмы управления корпоративной собственностью в соответствии с установленной классификацией.

Цель диссертационного исследования: теоретическое обоснование и разработка методов совершенствования управления собственностью на промышленных предприятиях в условиях рыночной экономики.

Методы исследования. В диссертационной работе использованы такие общенаучные методы исследования, как статистический, эконометрический, сравнительный, количественный, математико-экономические методы моделирования и сравнительный анализ. Эти методы позволили обобщить и систематизировать данные, выявить отдельные элементы исследования, сопоставить их между собой и сформировать на этой основе необходимые выводы.

Полученные результаты: Разработка комплексной методологии управления собственностью. Выявление слабых мест в существующей практике управления и предложения по её совершенствованию. Анализ и классификация типов собственности, и определение критериев эффективного управления. Практические рекомендации, непосредственно применимые к организациям.

Степень использования: Результаты данной работы были апробированы на практике через их применение в реальных условиях управления корпоративной собственностью в ОАО «АРПА». Апробация производилась путём использования разработанных методологий управления в конкретных ситуациях и анализа полученных результатов. Полученные данные и опыт практического применения методологии подтверждают её эффективность и применимость к реальным бизнес-задачам.

Область применения: Результаты исследования актуальны как с научной, так и с практической точки зрения. Предложенные методики успешно апробированы в условиях реального хозяйствования, в частности на примере ОАО «Арпа», адаптированы к экономике Кыргызской Республики и могут быть применены в других компаниях региона.

SUMMARY

of the dissertation of Orozalieva Bazira Mursabekovna on the theme: ‘Mechanisms of property control of industrial corporations’, submitted for the competition of the academic degree of candidate of economic sciences on speciality 08.00.06 - national and regional economy

Keywords: ownership structure; corporate governance; ownership control; control mechanisms; monitoring of corporate governance; corporate property.

Object of the research: The object of the research is the corporate property of industrial enterprises of the Kyrgyz Republic, including a variety of objects requiring effective management. The choice of this object is conditioned by the need to develop a methodology of management, since the existing methodological materials on this topic appear insufficiently systematised and complete.

Subject of the research: The dissertation is devoted to the analysis and improvement of property management mechanisms at industrial enterprises taking into account the specific tasks and conditions of the transition economy of the Kyrgyz Republic.

Purpose of the dissertation research: theoretical substantiation and development of methods to improve property management at industrial enterprises in the conditions of transition economy.

Research methods: Analysis of domestic and foreign literature, Empirical research and analysis of specific cases, in particular on the example of the company JSC ‘Arpa’, the use of economic and mathematical models, classifications and statistical approaches.

Results obtained: Development of a comprehensive methodology of property management. Identification of weaknesses in the existing management practice and proposals for its improvement. Analysis and classification of property types, and determination of criteria for effective management. Practical recommendations directly applicable to organisations.

Degree of use: The results of this work were tested in practice through their application in real conditions of corporate property management in JSC ‘ARPA’. Approbation was carried out by using the developed methodologies of management in specific situations and analysing the results obtained. The obtained data and the experience of practical application of the methodology confirm its effectiveness and applicability to real business tasks.

Scope of application: The results of the research are relevant for both scientific and practical application. The proposed methodologies have been successfully tested in real business conditions, in particular, practical application in companies such as JSC ‘Arpa’; adaptation for the economy of the Kyrgyz Republic, and can be transferred to other companies in the region.